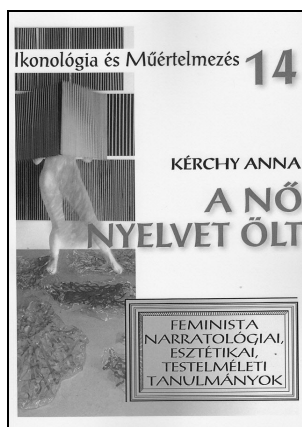

SZŐKE DÁVID SÁNDOR

Test, látás, ábrázolás

KÉRCHY ANNA, A NŐ NYELVET ÖLT.
FEMINISTA NARRATOLÓGIAI, ESZTÉTIKAI,
TESTELMÉLETI TANULMÁNYOK

JATEPress
Szeged, 2018
324 oldal, 5040 Ft

”

Kérchy Anna *A nő nyelvet ölt. Feminista narratológiai, esztétikai, testelméleti tanulmányok* (2018) című tanulmánykötete kulcsfontosságú munka a feminista narratológiai és testelméleti kutatás számára. A szerző a Szegedi Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézetének oktatója, kutatási érdeklődése a feminista testtudományok és kulturális reprezentációk széles skáláját takarja. Jelen kötet tizenöt év több tudományos diszciplínára kiterjedő kutatását fogja össze, melyek között megtalálhatjuk a szociológia, a vizuális kultúra, a médiatudományok, a feminista irodalomelmélet és a képzőművészet által felvetett problémákat és egymással folytatott párbeszédeit. Kérchy különleges figyelmet szentel a testtel foglalkozó tudományterületeknek, így a műben központi szerepet töltenek be az olyan diszciplínák mint a *body art* performansz, a kisebbségtudományok, a kultúrorvostan, a fogyatékoságtudomány, valamint a korporeális narratológia. E tudományok közötti határvonalakat átlépve Kérchy feltárja, hogy a hegemon patriarchális követelményrendszer szerint artikulálódó kulturális ideológiával szembeszegülő női narratívák milyen hatással bírnak a női testképre és testélményre, a férfi szemmel ellentétesen létrejövő női tekintetre, a maszkulin mesternarratívákkal szemben konstruálódó, ezek által marginalizált pozícióba kényszerített női narratívákra az irodalomban és a művészetekre, valamint a média által sulykolt, manipulált és torz „trendi” testtudatra. Látható, hogy a kötet egy manapság meglehetősen lényeges és komoly problémát kíván körbejárni, hiszen a közösségi média és a „selfie-k” világában a testképformálás olyan módozataival találkozhatunk, amelynek mentén a „női test” és „testtudat” az online tér felületén egy meglehetősen narcisztikus és mesterkélt térben konstruálódik. A kötet által felvetett problémák alkották alapkövét 2019. március 21-én az SZTE Alma Mater Alumni Uni – Tudásműhely sorozat keretein be-

lül rendezett, *A testképformáló (közösségi) média* című estnek, ahol a szerző dr. Tari Annamária pszichoterapeutával beszélt a média által formált testkép létrejöttének bonyolult társadalmi, kulturális és pszichológiai folyamatairól és hatásairól.

Felépítésében a kötet öt részre oszlik. Ezek közül az első kettő az elméletben és az irodalomban alkalmazott testnarratívákat tárgyalja, míg a többi a mozgókép, a média és a képzőművészet testképeit, ezek kortárs jelenségeit, hatásait és lehetőségeit tárgyalja.

Az első rész a *body studies* által alkalmazott testelméleti megközelítéseket, a feminista (korporeális) narratológia kérdéseit, a társadalminem-kutatások és a fogyatékoságtudományok választóvonalait és metszéspontjait, valamint az irodalmat mint társadalmilag nemesített (férfi és női irodalom) művészeti formát teszi célkitűzése tárgyául. „Tapogatózások. A test elméleteinek alakzatai” című tanulmány áttekintést nyújt azokról a kulturális, történelmi, filozófiai, pszichológiai, politikai és szociológiai jelenségekről, amelyek során a test egy, a patriarchális hegemonia elvárásai szerint kódolt entitásként fogalmazódik meg. E munka különösen fontos állítása, hogy a test új megközelítései a testet a két módozat, az esszencia, tehát a test mint anyagi létező és a konstrukció ötvözeteként, ezek dinamikus interakciójaként írják le. Test-szöveg relációjának dilemmáját feszegeti „A nő nyelvet ölt. A feminista narratológia dilemmái és a korporeális narratológia lehetőségei” című tanulmány. Kérchy azt a kérdést járja körbe, hogy mit jelent nőnek lenni, nőként írni, s hogy milyen kihívások elé néz a feminista korporeális narratológia, amennyiben a „női szövegeket” a maszkulin narratív identitásképzés ellenpólusaként, annak felforgatásaként közelítjük meg? A „Dilemmák a társadalmi nemek és a fogyatékoságtudomány metszéspontjain” című munka alapja az a megállapítás, amely szerint a fogyatékoságtudomány és a *gender studies* módszertanai és céljai inspiráló hatással bírhatnak egymásra. Mindkét tudomány alapfeltevése a normatív társadalmi rend által létrehozott „én” és a „más” dichotómiája, ahol a „másság” egy olyan, a normalitásnak ellenszegülő, abnormis jelenségként értelmeződik, amelynek sorsa az elrejtés, a patologizálás általi kirekesztés. A nőként való írás kérdését feszegeti a „Nőies-e a kortárs irodalom? Átírás, újraolvasás, re-vízió” című tanulmány. A Séllei Nóra *Lánnyá válik, s írni kezd* című könyvében is fejtegetett „női írás” kérdését vizsgáló munka a nők által írt kortárs szövegekre támaszkodva tárgyalja a kérdést: Beszélhetünk-e női szövegekről, vagy maga a „női irodalom” és a „nőíró”/„írónő” terminusai csupán a patriarchális intézmény által alkalmazott eszközök, amelyek a nők által írt szövegeket igyekeznek az irodalmi kánon peremére szorítani?

A fent felvetett kérdések alapján a második rész a társadalmi nemek és az írói identitás kapcsolódási pontjait vizsgálja. A társadalmi nemek tudománya által értelmezett földrajzi, társadalmi és személyes környezet kapcsolatainak fikcionalizált formában történő megjelenéseit vizsgálja a rész nyitó tanulmánya. E tanulmányában a szerző az otthon és az identitás, valamint az otthon elhagyásának kérdéseit a wintersoni feminista pszichogeográfiába ágyazottan értelmezi. Mint kijelenti, Winterson regényeiben a biztonságos otthon és a kalandokkal teli, egyszersmind kiúttalan vándorélet közötti határok nem a nemek vagy nemi identitások viszonylatában húzódnak, s hogy a művek feminista vizsgálata számára lehetőséget teremt, hogy az írónő a szövegbéli, szexuális, valamint földrajzi tér tárgyilagos szemlélete helyett az útkeresés, a vágy és a megismerés dinamikus összjátékára helyezi a hangsúlyt. Az ezt követő írás az Angela Carter regényeiben fellelhető elbeszélői én, valamint az életrajz és a

fikcionalitás kérdéseit vizsgálja. A carteri hősnők a hagyományosnak ítélt önéletrajz szabályrendszerét rúgják fel folytonos én-fikcionalizálásukkal, s az életrajzírás olyan aspektusára világítanak rá, mely szerint az „én” nem más, mint egy társadalmilag konstruált és szabályok alá vetett, folytonos improvizációt igénylő, újra eljátszható performansz, egyúttal a maga valóságában teljességgel kifürkészhetetlen létező, amelyről csupán homályos fogalmaink lehetnek. Kérchy az életírás kristevai megközelítésére koncentráló munkájában rávilágít a Kristeva-regény fő aspektusára, mely szerint a samuráj-lét a szavakkal való állandó vívódás, s az írás a szerző áldozatvállalása, ezt tekinthetjük akár Kristeva hitvallásának is, az új forma, szöveg és test teremtésének folyamatában. Lovas Ildikó *Spanyol Menyasszony. Lány, regény* című regényét és Szász János *Ópium. Egy Elmebeteg nő naplója* című filmjét az örület, a szerzői és a nemi identitás és szerepek kérdései kapcsán elemzi az első részt záró munka. Míg Lovas regénye Kérchy szerint egy feminista re-kanonizáció, mely az Őrült géniusz jelképesen és fizikailag is elhallgattatott női szubjektum tapasztalatából merít, a Szász által rendezett film azt a folyamatot ábrázolja, hogy a feslett és megbomlott női test miképp válik a férfi orvos által vágyott, irigyelt és prédává tett pusztá tárgygyá.

A kötet harmadik része fókuszában a nőiség és a női szubjektum filmes megjelenési módzatai, a filmes elbeszélői technika genderközpontú megközelítései állnak. Jane Campion ausztrál feminista rendező *Zongoralecke* című filmjét elemzi az első tanulmány. Campion filmjei 1992-es Oscar díját követően egyre inkább a kritikák kereszttüzében álltak a normalizáló férfitekintetet és a maszkulin hatalmi hegemoniát dekonstruáló női látásmódjaikkal, melynek talán legszemléletesebb példája a *Zongoraleckével* kapcsolatban a szerző éleslátóan hozza fel a *voyeurizmus* egyik olyan példáját, ahogy a férfi hős, Baines, anyaszült meztelenül jelenik meg a hősnő, Ada előtt, miközben annak kislánya egy ajtó repedésében lesi kettejük szerelmeskedését. A gyermeki képzelet és látószög viszonyában elemzi az ezt követő tanulmány Terry Gilliam *Dagályország* című filmjét. E munkában Kérchy bemutatja, hogy Gilliam filmjében megjelenő, előítéletektől mentes, tiszta gyermeki fantázia miképp semlegesíti a borzalommal szembeni, társadalmilag dichotómiákba zárt észleléseinket. Az ezt követő kritikai elemzés a *Lolita, a kishúgunk* című blog pedoffiliától mentes sajtóért indított petíciója kapcsán a kislánytest fotografikus ábrázolásainak politikáját és performatív rétegeit az alkotó és a befogadó nézőpontjait figyelembe véve tárgyalja. E munka, miközben leszámol a Lewis Carroll meztelen kislányaktjait érő támadásokkal, választ keres a kérdésre, hogy a kortárs női fotóművészek által készített kislánytest-képekben milyen szinten észlelhető a női tekintet. A harmadik rész záró tanulmánya a „férfias” fogyatékos problémáját elemzi, gazdagon illusztrálva, hogy a kortárs populáris kultúra, ezen belül a film és a televízió, fogyatékos férfiakat megjelenítő ábrázolásmódjai hogyan képesek ellenállást tanúsítani a hegemon patriarchális világrend hagyományos maszkulinitáson alapuló férfitest-képével szemben. Meglehetősen érdekes, hogy az olyan televíziós programokban, mint a *Trónok harca* vagy a *Doktor House*, hogyan alakul át a fogyatékos férfitest egy enigmatikus és erőteljes szexuális vonzerővel rendelkező hős képévé, akinek testi gyöngesége a női nézők számára egy titkos vágy-beteljesítésként funkcionál a fantázia ereje által, ugyanakkor a férfi rajongóknak az erőt, a biztonságot és a fegyelmet jelképező hagyományos férfikép felforgatásával azonosulási pontként szolgál.

A negyedik rész célja vizsgálni és kritikus szemléletét nyújtani a média társadalmi nemek és testek reprezentációinak. Az első tanulmány a *Magyar Lányok* ifjúsági hetilap 1914 és

1918 között publikált számai révén szemlélteti az ideális nő képeinek változásait, valamint a magazin identitásformáló törekvéseit női olvasói számára, kitérve ennek sajátos ellentmondásaira a divat és a nők irányában megkövetelt társadalmi viselkedés változó mintáin keresztül. Munkájában Kérchy felveti a kérdést, hogy a háború alatt kiadott magazinok identitásformálásukat tekintve mennyiben tértek el a századforduló polgári társadalmának konzervatív női eszményképétől. A kortárs magyar média nőírókkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgálja az ezt követő tanulmány. E munka jelentést ad azokról a kultúrában és nyelvben rögzült folyamatokról, amelyek mentén a nőíró, író, író nő fogalmi internalizált állapotban létező torzképként maradtak fenn a különböző női magazinokban, a gasztroirodalomban, valamint az akadémiai elit diskurzusaiban. A harmadik esszé a fogyatékkal élők elfogadásáért indított reklámkampányok hatékonyságát és korlátait elemzi. E helyütt a szerző különféle reklámfilmek marketinges fogásait és reprezentációit fejtegetve arra a kérdésre világít rá, hogy milyen pontokon és milyen eszközökkel alkothatnak e filmek hiteles képet a fogyatékkal élők mindennapi életéről és a fogyatékoság mibenlétéről. E rész utolsó tanulmánya a kortárs társadalomban még mindig perifériára szoruló transznemű identitások popkulturális megjelenítési formáit veszi górcső alá. A „láttatás” és a „láthatóság” fogalmait használva alapul, Kérchy aprólékos pontossággal körülírja a transznemű identitás és a biológiai test, tehát a lélek és a test konfliktusát, a transznemű identitással szembeni orvosi attitűdöket. Ezután a transzneműség indukálta test- és identitáspolitikai jelenségeket, narratívákat és ellennarratívákat taglalja, feltárva annak lehetőségét, hogy a kortárs kulturális köztudatban a transznemű test nem csupán valamely különleges és stílusformáló szubjektumként, hanem egyúttal a hatalom normatíváló szabályozásaival szembeszegülő referenciaként ágyazódik be.

Az ötödik és egyben a kötetet záró rész a kortárs képzőművészet nőiséget és női létapasztalatot láttató ábrázolásaira összpontosít. Ezen írások többségének ihletői Drozdik Orsolya festőművész meghökkentő posztmodern feminista képzőművészeti stílusa és performanszai, melyek genezise egy női nézőpont és térélmény kialakítása. Ez a dekonstrukció talán a leginkább nyilvánvaló abban a feminista performanszban, ahol Drozdik a szimbolikus értelemben vett fallikus ecset helyett rúzzsal és rúzstokkal sebzi meg a maga alkotta képfelületeket, a szerző szerint ezáltal reflektálva a mindenkori nő marginális helyzetére, valamint a patriarchális társadalom tarthatatlan követelményrendszerére. Drozdik appropriációs művészetének szándéka láthatóvá a heteronormatív hatalmi rend által láthatatlanná tett nőiséget, ezáltal követve egy olyan identitáspolitikát, melynek célja saját hangot, teret és figyelmet nyújtani a „másként” elkönyvelt nő számára. A feminista performanszművészetet használja kiindulási pontként a második tanulmány. Ezek az előadói játékok, így Annie Sprinkle *A Poszt Pornó Modern Show* (1994), Carolee Schneeman *Belső Tekercsek* (1975), Kiki Smith *Az átalakult Test és a Honnan tudom, hogy (itt) vagyok* (1985–2000), valamint Orlan radikális sorozatai, a patriarchális társadalom által felállított nőiség-mítoszokat figurázzák ki, melyek a férfitekintet erőszakos ideológiai mechanizmusai mentén a nő testét egy eroticizált létezőként tárgyasítják. A *Lilith Öröksége Művészeti Csoport* projektsorozatát ismerteti a harmadik tanulmány, a figyelmet e projektek társadalomkritikai vonatkozásaira irányítva, melyek főkuzában a patriarchális ideológiától terhelt kánonból kiszorult női önkifejezőmódok és diskurzusok sajátosságai állnak. A negyedik tanulmány Zhu Yu avantgárd művész 2000-ben hatalmas botrányt kiváltott, *Emberevő* című performanszát tárgyalja. A felháborodás oka az volt, hogy a performansz központi részeként a művész egy, az orvosi egyetemről elutalajdoní-

tott embriót fogyasztott el. A tanulmány rávilágít, hogy e performansz nyugati fogadtatása számára soha nem merült fel kérdésként, hogy az említett emberevés aktusa csupán egy szándékolt provokációt rejtő színjáték, amely egyúttal metaforikus jelentéssel bír: az ősi kínai kultúrát felfaló nyugati civilizáció képe rajzolódik ki a performansz mögött, egy olyan hatalmi gépezeté, melynek túléléséhez mindenestül fel kell habzsolnia a működését veszélyeztető ellenszegülőket. Helmut Newton *femme fatale* képeire koncentrálnak a negyedik esszé. A feministák általános támadásaival szemben, melyek felfogásában Newton a maszkulin tekintet erejével felvértezve valamiféle péniszpótlékként tárgyasítja modelljeit, Kérchy szerint Newton értette és szerette a nőket. Perverz képein a nők akarattal és öntudattal rendelkező egész alakos aktok, akik mellett a férfi csupán marginalizált szereppel rendelkezik. A kötet befejező írása recenzió a Gender Ecset című, 2014 februárjában Magyar Képzőművészeti Egyetemen rendezett tematikus kiállítássorozatról, mely a posztmodern feminista ecsetvonalasok különféle technikáival arra a fontos jelenségre hívja fel a figyelmet, mely szerint a harc a női művészeket peremre kényszerítő patriarchális kánonnal még korántsem ért véget.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a kötet vállalkozása izgalmas és újszerű. Témaválasztásával szervesen illeszkedik a testelméletek kulturális reprezentációinak hazai és nemzetközi feminista megközelítéseibe. Aktualitását jelzi, hogy a hazánkban manapság sokat támadott társadalmi nemek tudományának egyik lényeges feladatára helyezi a hangsúlyt: hallhatóvá tenni a fennálló patriarchális hatalmi renddel szembenálló, mezszyére szorított női hangokat, láthatóvá a láthatatlanná tett testet, valamint leleplezni e hatalmi mechanizmusok hatását a mai nők önképére. Csupán e folyamatok feltérképezésével válik lehetségessé egy olyan ellennarratíva létrehozása, mely e normativizáló rendszert dekonstruálva képes a figyelmet annak hibáira irányítani, ezáltal olyan alternatívákat nyújtva nemi identitásuk és orientációjuk miatt marginalizált embertársainknak, melyek segítségével lehetővé válik létrehozni és fenntartani egy szolidaritáson és egyenlőségen alapuló társadalmat.